

JURIJ SLATKONJA (1456-1522)

kot dunajski glasbenik in cerkveni dostojanstvenik

(po 500-letnica smrti prvega slovenskega škofa na Dunaju, glasbenika in cerkvenega dostojanstvenika)

Nekje med Benetkami in Dunajem je ležala takratna Slovenska dežela v času humanizma in renesanse. Dejavnost mnogih intelektualcev kaže, da slovenski prispevek v tistem času in prostoru ni bil majhen. Mnogi od njih so povezani z glasbo in orglami. Med njimi po širšem ugledu izstopa Jurij Slatkonja. Po dosedanjem vedenju je bil prvi slovenski glasbenik, ki se je uveljavil v svetovnem merilu in je ta svoj pomen ohranil do dandanašnjega dne. Seveda v neke vrste "glasbenem minimalizmu". Komaj dve skladbi sta doslej odkriti, da bi Slatkonjo lahko imenovali tudi za skladatelja. Zato pa sta bila njegov pomen in vloga še kje drugje.

Slatkonja je bil rojen na Kranjskem – v Ljubljani, šolal pa se je na evropskem prostoru

Humanist, cerkveni dostojanstvenik, cesarski svetnik, dunajski škof, organizator dvorne glasbene kapele in glasbenik Jurij Slatkonja se je rodil v Ljubljani 21. marca 1456, torej na Kranjskem. Poznamo ga kot glasbenika, še najbolj pa kot duhovnika in visokega cerkvenega dostojanstvenika, prvega (slovenskega) škofa na Dunaju. Med izobrazbenimi dosežki velja zaznamba, da je pred Dunajem študiral v nemškem Ingolstadt in njegov vpis na dunajsko artistično, filozofsko, umetniško, modroslovno fakulteto z 19 leti kot Georgius Slakana de Lewbaca leta 1475. Že čez dobri dve leti (1477 je sklenil to šolanje z akademskim nazivom in dosegel *baccalaureus* svobodnih umetnosti. Tu se je dodobra spoznal s teoretskim in filozofskim vidikom glasbene umetnosti, saj je med obvezne dele kleriškega izobraževanja sodilo tudi koralno petje. Od 1495 se Slatkonjo omenja kot kaplana in kantorja na dunajskem dvoru, obenem pa kot ljubljanskega kanonika. (Dunajski) Cesar Maksimilijan I. mu je podelil veliko nadarbin, nekatere od njih tudi na Kranjskem. Bil je novomeški in ljubljanski prošt ter administrator, upravnik in oskrbnik Pičenske škofije (v Istri). L. 1498 ga je (dunajski) cesar postavil za vodjo dvorne glasbene ustanove. Na Dunaj je Slatkonja privabil več takrat najboljših glasbenikov. Verjetno pa je skladal tudi sam in bil eden od mojstrov, ki je po smrti na Dunaju delujočega flamskega skladatelja Heinricha Isaaca (ok. 1450-1517) dokončal tretji del njegove zbirke *motetov Choralis Constantinus*. L. 1513 je Slatkonja postal dunajski škof in še naprej ostal vrhovni vodja glasbene kapele. Imel je pomembno vlogo med dunajskimi humanisti. Umrl in je tudi pokopan je na Dunaju, 26. aprila 1522. Tam, v osrednji dunajski katedrali sv. Štefana, je tudi pokopan.

Slatkonjin delež v slovenski in evropski glasbi

66

O deležu, ki ga je dal slovenski element razvoju zahodne glasbene umetnosti in znanosti še ni mogoče govoriti o njem kot narodnostno zavestnem činitelju. Prvi med njimi je bil Mozirčan Baltazar za znanost, drugi pa Slatkonja za umetnost. Vanjo je s svojim vplivom in prizadevanji vnesel in v njej utrdil nizozemska naziranja ter prakso pozne glasbene gotike. Podobno življenjsko in glasbeno pot sta malo pozneje ubrala J. P. Gallus in J. K. Dolar. To pa ne spreminja ugotovitve, da je slovensko ozemlje ne le sprejemalo tuje ustvarjalne dosežke, ampak začelo tujini dajati rezultate ustvarjalnih prizadevanj svojih ljudi. Ti so se vendarle nadaljevali in nadgrajevali.

*Kot prvi rezidenčni škof na Dunaju in začetnik znamenite
Dunajske dvorne kapele je bil torej Kranjec*

Po dunajskih študijah se za Slatkonjo izgubijo viri o nadaljnjem življenju in delu. "Šele" leta 1495, ko mu je bilo skoraj 40 let, ko je bil že na dunajskem cesarskem dvoru, so ohranjene nekatere listine, ki se nanašajo nanj. Da bi Slatkonji olajšal gmotno stanje, mu je cesar podeljeval razne beneficije svojega patronata na Kranjskem. Tako je imel Slatkonja poleg beneficija v ljubljanski stolnici (1506-1513) še vrsto drugih: dobrniško in šentruperško (1499), novomeško proštijo, župnije Trebnje, sv. Martina v Moravčah in verjetno tudi v Žužemberku (1503 ?) ter beneficij v fari sv. Petra v Ložu (1506). Razen tega je kasneje postal tudi prošt ljubljanski (1503) in škof Pičenski (pred 1506 ?), za kar ga je potrdil papež Leon X. Slatkonja je imel skupno kar 11 beneficijev, sam pa je deloval na Dunaju, kar je bilo za glasbo nedvomno neprimerno plodnejše kot bi bilo, če bi bil samo duhovnik: kaplan in župnik.

Bil je čas humanizma in po tistih zgledih in ravnanju humanistov je moral biti tudi Slatkonja široko razgledan izobraženec, ki je poznal literaturo, matematiko, astronomijo in še vrsto drugih disciplin. Bil je spoštovana osebnost in tesno povezan s pomembnimi ljudmi svoje dobe. Njegov položaj je bil na Dunaju tesno povezan z dvorom in univerzo, kjer so delovali še drugi možje iz slovenskih pokrajin, bolj ali manj znani humanisti. Stike z omenjenimi osebnostmi iz visoke učenjaške in državniške družbe mu je omogočal že njegov položaj cesarskega svetnika in kot dunajski škof leta 1469 ustanovljene in majhne dunajske škofije. Prevezel je funkcije v dvorni kapeli. S to je našel pot v glasbene kroge in je bila hkrati to eno najvažnejših področij njegovega dela. To pomeni začetek polnega lajziranja cerkvene glasbe na cesarskem dvoru. Bil je prvi "Singermeister" kapele. L. 1500 je imel naziv "Capellmeister". V letu 1513, ko je postal škof, je prav v tej službi dosegel najvišji naslov. Postal je "obrister Capellmeister".

Po njegovih prizadevanjih je prišel na dunajski dvor Heinrich Isaac, eden najpomembnejših kontrapunktikov s konca 15. in začetka 16. stol. Kot Isaac je delal po Slatkonjevih navodilih tudi njegov naslednik Ludwig Senfl (ok. 1486-1542/1543). Ali je Slatkonja kot kapelnik dvorne kapele tudi skladal in koliko ga smemo imeti za praktičnega glasbenika? O tem

smemo sklepati tudi iz priznanja, ki mu ga je dal cesar. V svojem triumfalnem sprevedu, ki ga je dal na častno mesto poleg dvornega skladatelja Senfla in mu velel pripisati stihe, ki v prostem prevodu pripovedujejo, da je Slatkonja razvil pevski zbor s tem, da je gojil večglasje, okraske, ligature in zanj tudi sam prispeval marsikateri napev. Na njegovem nagrobnem spomeniku, ki je vzidan na severni strani dunajske katedrale sv. Štefana je mdr. zapisano, da je bil nadglasbenik, "archimusicus". V svoji oporoki je določil, naj se pojejo pri mašah v njegov spomin *antifone* in z njimi *moteti* figuralno. Končno izpričuje njegove konkretne stike z glasbo tudi zapuščinski zapisnik, ki so ga napravili po njegovi smrti. Iz njega je razvidno, da je zapustil šest rutic, kjer je bila všita *antifona Ave regina coelorum* z besedilom in notami. Sicer droben, na videz nepomemben dokaz, da človek, ki ne bi ljubil glasbe in se ne bi z njo vezal skozi vse življenje, bi si kaj takega ne privoščil. Pa si je!

V razvejanem glasbenem udejstvovanju je Slatkonja po vsej verjetnosti tudi skladal. V rokopisu iz 30.-ih let 16. stol., ki vsebuje veliko *mašnih proprijev* iz monumentalne tiskane zbirke *Choralis Constantinus*, mu je pripisano avtorstvo *moteta Ego vos elegi de mundo*. Njegova skladba naj bi bila tudi *Ach Gott, wem soll ich clagen* v rokopisu iz leta 1510. Avtor najslavnejše skladbe H. Isaaca z naslovom *Virgo Prudentissima/Devica Najmodrejša* naj bi bil J. Slatkonja? To delo je ob svojem cesarskem kronanju naročil sam cesar. Če je temu tako, bi prav Slatkonjo lahko označili za sploh prvega skladatelja z znanim opusom, ki prihaja s slovenskega ozemlja? Stihi pripovedujejo, da je Slatkonja za dvorni pevski zbor sam napisal marsikateri napev. Kako je to razumeti, utegne pojasniti še tale vir. Zadnja kitica nekega 6-glasnega *zbor*a H. Isaaca namreč pravi, da je to *pesem* v heksametru. Iz tega bi lahko sodili, da so bili verzi Slatkonjevi, verjetno pa tudi napev? Izvirni rokopis namreč navaja, da je to *pesem* obdelal v nemški Konstanci večglasno "Isaac Constantiae posuit." Da je dunajska dvorna kapela postala ena najsijajnejših tovrstnih ustanov takratnega časa, gre nedvomno zasluga Slatkonji. To dokazuje slavni in triumfalni spreved cesarja Maksimilijana I., natančneje niz lesorezov, ki prikazujejo cesarjevo slavo in mogočnost. Dunajski dvorni glasbeniki so upodobljeni na kar petih vozovih spreveda, med katerimi je na častnem mestu voz, ki prikazuje glasbeno kapelo. Spremljevalni verzi ob upodobitvi Slatkonje govorijo, da je bil zaslužen za uspeh kapele.

*Od zbor*a dunajske kapele do slovitih Dunajskih dečkov/Wiener Sängerknaben

Vokalni ansambel je l. 1498 osnoval prav Slatkonja na pobudo in pod okriljem cesarja, ki je tega leta preselil svoj dvor iz Innsbrucka na Dunaj. Njihov predhodnik, predhodniki *Dunajskih dečkov/Wiener Sängerknaben* je bil torej prav zbor te kapele. Obetavnemu kantorju, Slatkonji, s katerim je imel dunajski cesar velike načrte, je uradno zaupal ustanovitev kapele. S tem je cesar imenoval Slatkonjo za "vodjo pevcev", pevskega mojstra (1498) in 1500 za kapelnika. L. 1513 je Slatkonja postal "vrhovni kapelnik". Na začetku je vodil skupino sedmih dečkov, a jo je še v istem,

prvem letu (1498) razširil na 18 pevcev, z organistom in instrumentalisti. Po cesarjevih ambicijah naj bi peli po burgundskem zgledu frankoflamske polifonije, nad katerim se je navduševal cesar. To je izhajalo iz navdušenja cesarjeve (prve) žene Marije, vojvodinje burgundske. V njem so takrat in še dandanes pojejo dečki v starosti od 11. do 14. leta. Danes ga sestavljajo štirje (enakovredni) zbori, ki redno gostujejo in potujejo po svetu v značilnih mornarskih uniformah. Živijo in se šolajo skupaj na Dunaju po internatih in dobivajo še dodatno ter intenzivno glasbeno izobrazbo.

J. Slatkonja je bil škof v času stisk

V svojem času škofovanja je imel Slatkonja veliko težav. Zadnja tri leta je pešal in zato dobil koadjutorja, pomočnika ali naslednika (katoliškega) škofa. Ko je sveti rimski cesar Maksimilijan I. (1459-1519) 12. marca 1519 umrl v avstrijskem Welsu, je po njegovi poslednji volji prevzela oblast deželnoknežja vlada. Tej sta pripadala tudi škof Slatkonja idr. Nadaljevala in kulminirala so nasprotja med katoličani in luterani.

Kaj se je dogajalo v notranjosti Slatkonje, kakšna bremena je moral prenašati? O tem nihče ne ve nič. Zelo nazorno pa o tem govori njegov obraz na nagrobniku: obrnjen je k sijajnemu nagrobniku cesarja Friderika, po resnobi in skrbi pa je podoben pretresljivim portretom na prižnici iste stolnice. Svoj nagrobnik v levi stranski ladji Štefanove cerkve na Dunaju je naročil še sam, že leta 1520, še za časa življenja.

Pomen in aktualnost

Jurij Slatkonja je v svojem času veljal za človeka velikega formata. Kranjec na mestu prvega dunajskega škofa v času prehoda iz srednjega v novi vek je eden tistih, na katerega smo Slovenci lahko ponosni še dandanes. Čeprav je Slatkonja velik del življenja preživel na Dunaju, tam tudi uspel, umrl in je v stolnici sv. Štefana tudi pokopan, je ves čas ohranjal tesne stike z rojstno deželo. Vezi med njegovima prvo in zadnjo svetno domovino zelo lepo odrazi že omenjeni neobrzdani in neosedlani zlati konj, ki je krasil Slatkonjev dunajski škofovski grb. Po njem se imenuje nagrada za novo liturgično glasbo, ki jo od leta 2000 podeljuje *Dunajska nadškofija*. Spomini nanj pa še kar ostajajo: enak grb danes krasi novoustanovljeno škofijo Novo mesto (2006 →), po njem se imenuje *Konservatorij za glasbo "J. Slatkonje"*, ki deluje v okviru novomeškega Zavoda "*Friderika Ireneja Barage*".

Eden od številnih Slatkonjevih "trajnih sledov" je zagotovo sloviti zbor *Dunajskih dečkov/Wiener Sängerknaben*. Slatkonja ga je ustanovil 1498. V njem je na začetku prepevalo le sedem dečkov. Še po dobrih 520 letih zbor deluje in je znan po vsem svetu; še vedno kot neke vrste refleksija nekdanjega in tedanjega duha našega J. Slatkonje. V Novem mestu so prav v letošnjem jubilejnem letu (2022) izdali spominsko knjižico o njem, ki jo je uredil dr. Janez Gril. V Ljubljani je bil znanstveni simpozij na temo J. Slatkonje in koncert slovitega nemškega vokalnega ansambla *Singer put*, kjer smo sploh prvič šali dvoje skladateljevih skladb, dva cerkvena *moteta*; seveda na takrat univerzalno latinsko besedilo.

SLIKE



Sl. 1 J. Slatkonja, skladba *Ego vos elegi*, rkp. L. Pamingerja, Drž. knjiž. Berlin, Ms. Mus. 40024, ok. 1530.



Sl. 2 Zbor Dunajskih dečkov/Wiener Sängerknaben danes. Vir, splet (Wikepdija)



Sl. 3 Najnovejša upodobitev s spominsko ploščo je na ljubljanskem Ciril-Metodovem trgu 4 s silhueto J. Slatkonje. Foto, Janez Meglen



Sl. 4 Replika Slatkonjinega nagrobnika (z Dunaja) v Novem mestu (2022).
Vir, arhiv škofije Novo mesto



Sl. 5 Naslovnica mini monografije (Novo mesto, 2022)